

Tıbbi bitkilerin ekonomik değeri

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Tümen

Karadeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Endüstri Mühendisliği Bölümü'nden 1996 yılında mezun oldu. Münih Teknik Üniversitesi Gıda Teknolojisi Bölümünde doktora çalışmalarında bulundu. Doktora sonrası Finlandiya Åbo Akademi Üniversitesinde, DAAD bursu ile Almanya Hamburg Üniversitesinde ve Amerika Birleşik Devletleri Illinois eyaleti Peoria şehrinde bulunan ve penisilin ilk geliştirildiği araştırma merkezi olan USDA-ARS National Center for Agricultural Utilization Research'de konuk araştırmacı olarak bulundu. Halen Bartın Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Ürünleri Kimyası ve Teknolojisi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Sentetik ürünlerden elde edilen ilaçlara karşı doğal ürünlerden elde edilenlerin daha etkin oldukları görülmüş ve tıpta bu yönde bir yönelmeye gidildiği gözlemlenmiştir. Bunun yanında eski dönemlerden bu yana insanoğlu şifayı hep doğada aramış ve bu bitkilerin kullanımlarını günümüze dek getirmişlerdir. Tıbbi bitkilerin başta ilaç sanayi olmak üzere, aromatik kokularından dolayı kozmetik ve gıda endüstrisinde, temizlik endüstrisinde ve diğer endüstrilerde kullanımında önemli noktalara gelmiş ve bu yönde dünya pazarının büyük kısımlarını oluşturan ekonomik değerler elde edilmiştir. Hele hele başta Amerika ve Hindistan olmak üzere Fransa, İspanya ve Almanya gibi bazı Avrupa ülkeleri de bu tıbbi bitkilerin ve onlardan elde edilen ürünlerin ticaretinden ciddi anlamda gelirler elde etmişlerdir.⁽¹⁾ Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre dünya nüfusunun % 80'i ilk sağlık ihtiyaçları için bitkisel kökenli ilaçlara bağımlıdır.⁽²⁾ Yine kullanılan ilaçların gelişmiş ülkelerde % 25'i, gelişmekte olan ülkelerde ise % 75'i bitki ve bitki türevlerinden elde edilmektedir.⁽³⁾ Dünyada 20 bin ile 70 bin arasında bitki türü tıbbi amaçlarla kullanılmaktadır.⁽⁴⁾

Artan popülasyon ve sanayileşme ile birlikte doğal kaynaklara duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da artmakta ve bu durum, insanları bu kaynaklardan yararlanma olanaklarını araştırmaya sevk etmektedir. Ülkemiz bu doğal kaynaklar ve özellikle bitkisel kaynaklar bakımından oldukça zengindir. Ormanlar, tıbbi bitki rezervi olarak toplam ekonomik değer çerçevesi içinde doğrudan kullanım, gelecek miras ve varlık değerlerine sahiptir.⁽⁵⁾ Dünyada orman alanı 3,8 milyar hektar

ile kara alanının % 30'unu kaplamaktadır. Ülkemizin ormanlık alanı ise 20,7 milyon hektar olup yurdumuzun genel alanının % 26,4 ünü oluşturmaktadır.⁽⁶⁾

Ülkemizde 11 bin 148 bitki taksonu bulunmaktadır. Bu bitkilerin 3 bin 616'sı endemik bitki türüdür. Yani % 33'ü endemiktir. Dünyanın en zengin floralarından birine sahip olan ülkemizdeki bu tür zenginliği, Türkiye'nin Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Turan fitocoğrafik bölgelerinin karşılaşma noktasında olmasından kaynaklanmaktadır. İklim, ekosistem, habitat çeşitliliği ve deniz seviyesinden başlayıp 5 bin m'yi aşan bir topoğrafik yapıya sahip olması, biyoçeşitliliği büyük ölçüde etkilemektedir. Dünyadaki bitki türü sayısının 300 bin civarında olduğu kabul edilirse, Türkiye yüzölçümünde bulunan çeşitlilik dünya ortalamasından yaklaşık 6 kat daha zengindir.^(7, 8)

İhracatı yapılan bitki türleri

Türkiye'de iç ve dış ticareti yapılan bitki türü sayısı alt türleri ile birlikte 347 adet olup, bunlardan 139 türün ihracatı yapılmaktadır. Ticareti yapılan bitki türleri içinde kimyon, kekik, anason, rezene, çemen, kişniş, nane ve çörekotunun kültürü yapılmakta olup, bu bitkilerin üretimleri diğer kültür bitkilerine oranla oldukça sınırlıdır.^(9, 10) Belli başlı ihracatı yapılan tıbbi ve aromatik bitkiler, defne, sığla yağı, ıhlamur, keçiyoynuzu, çam fıstığı, kapari, kekik, nane, kimyon, anason, rezene, ardiç, reçine, bitkisel adaçayı, meyan kökü, biberiye, sumak, mahlep, sahlepe, safran, kişniş, çörek otu, şerbetçi otu vd'dir.

Ekonomik değerler

Orman yan ürünlerinin çok geniş

kullanım alanları olması nedeniyle hem ithalatında hem de ihracatında milyar dolarlık dövizler söz konusudur. Sadece İspanya'nın orman yan ürünlerinin ihracatından elde ettiği gelir yılda 25 milyar dolardır. İtalya'da 5 milyar dolardır. 2008 sonu itibarı ile 63 bin çalışanı olan kozmetik devi L'Oréal'in yıllık cirosu 34 milyar Euro'dur.⁽¹¹⁾ Ne yazık ki, Avrupa'nın bütün kıtası kadar bitki örtüsüne sahip ülkemizin orman yan ürünleri ihracat geliri ise sadece yıllık 150 milyon dolardır.⁽⁸⁾

Tıbbi ve aromatik bitkiler bakımından önemli bir yer tutan uçucu yağlar açısından incelendiğinde Türkiye'nin 2009 yılı uçucu yağ ihracatı 21 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhraç edilen başlıca yağlar, gülyağı, stearopten yağı, ıtır çiçeği yağı ve kekik yağıdır.⁽¹²⁾ Bazı yıllara bakmak gerekirse 2007 yılı ihracatı 19 milyon dolar, 2005 yılı ihracatı ise 14,4 milyon dolardır.^(13, 14) Uçucu yağ ihracatımızın büyük bir kısmı AB ülkelerine yöneliktir. Ülkeler bazında bakıldığında, en önemli ihracat pazarları Fransa, Çin, Almanya, İsviçre, ABD, İngiltere, Hollanda ve Kanada'dır. Toplam ihracat içinde Fransa'nın payı % 65'tir. Bunun dışında Macaristan, Yunanistan, İsrail, Polonya gibi ülkeler mevcuttur. Ayrıca Bahreyn, Suudi Arabistan, Umman ve BAE gibi Arap ülkelerine de ihracat yapılmış hatta son dönemlerde uçucu yağ sektöründe önemli bir konumda olan Hindistan'a ve İspanya'ya da uçucu yağ ihracatı yapılmıştır. Ama yine de tıbbi ve aromatik bitkilerden elde edilen ürünlerde gelir anlamında diğer ülkelerle kıyaslandığında ciddi anlamda çok büyük kayıplar verilmektedir. Yine DİE rakamlarına göre 2001 yılında 126 milyon dolar, 2002 yılında 140 milyon dolar, 2003'te 146 milyon dolar, 2004'te 156 milyon dolar ve 2005'te ise 150 milyon dolar ihracat yapılmıştır. Türkiye'nin ihracat yaptığı

Tablo 1: Türkiye'nin yıllara göre uçucu yağ ihracatı yaptığı ülkeler (Değer: x 1000 USD)

Ülkeler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Fransa	10.671	8.889	7.391	7.602	8.896	13.067	8.588
Çin	-	-	579	0	76	0	4.650
Almanya	2.514	2.087	2.236	2.370	2.827	3.545	4.416
ABD	774	602	568	1.131	1.080	1.858	696
İngiltere	225	391	602	686	796	1.146	652
Kanada	55	119	56	226	289	159	461
İsviçre	693	952	709	819	1.974	1.148	241
Bahreyn	7	0,2	30	138	246	186	230
Macaristan	53	3	84	72	36	17	169
Hindistan	-	-	-	-	0	9	160
S. Arabistan	0,2	-	121	63	67	0	131
Yunanistan	-	-	0	80	236	351	98
Hollanda	-	-	77	435	74	55	92
İspanya	-	26	65	69	75	134	67
Polonya	54	82	58	84	74	70	59
Umman	32	32	-	-	0	0	58
İsrail	25	14	35	35	48	51	57
Toplam (diğer ülkeler dahil)	16.110	13.589	14.868	14.842	19.348	24.638	21.152

Kaynak: DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı)-İGEME

Tablo 2: Türkiye'nin ihracat yaptığı belli başlı ürünlerin yıllara göre dağılımı

Yıllar	KEÇİ BOYNUZU		ÇAM FISTIĞI		KEKİK		ADAÇAYI		DEFNE YAPRAĞI		DİĞERLERİ		TOPLAM	
	Miktar (Ton)	Tutar Milyon (USD)	Miktar (Ton)	Tutar Milyon (USD)	Miktar (Ton)	Tutar Milyon (USD)	Miktar (Ton)	Tutar Milyon (USD)	Miktar (Ton)	Tutar Milyon (USD)	Miktar (Ton)	Tutar Milyon (USD)	Miktar (Ton)	Tutar Milyon (USD)
1991	8.558	1.8	790	10.3	3.976	8.1	508	10.9	1.889	4.1	8.642	26.6	24.3	52.1
1992	11.445	3.9	446	8.4	4.744	10.7	563	11.2	2.452	5.6	6.777	14.9	26.4	44.8
1993	11.416	4.2	277	4.7	4.845	10.7	576	13.6	2.593	5.7	19.708	22.3	35.7	48.9
1994	7.450	2.9	262	2.5	6.335	16.1	400	8.4	3.349	5.9	14.480	16.6	32.2	44.9
1995	8.467	3.5	203	1.6	5.600	13.6	564	11.4	2.870	6.0	31.879	26.1	49.5	52.1
1996	12.537	5.5	456	5.6	6.475	15.1	671	14.4	3.201	7.0	40.368	34.7	63.7	69.5
1997	5.597	3.6	874	11.5	6.038	13.2	720	16.1	3.762	7.6	30.941	49.6	47.9	87.3
1998	3.345	2.1	859	16.4	7.050	15.4	923	21.1	3.422	7.3	34.836	42.4	50.4	85.9
1999	7.956	3.5	653	13.5	5.995	14.1	985	20.5	3.365	7.5	29.301	52.7	48.2	93.5
2000	9.350	3.8	716	14.1	7.106	16.2	875	19.5	3.640	8.0	30.271	48.4	51.9	92.5

Kaynak: DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı)

Ticarette kullanılan belli başlı aromatik uçucu yağlar (Fotoğraf: İbrahim Tümen, 2008, Slovenya)

ülkelere göre, 2003-2009 yılları arası uçucu yağ ihracatından elde ettiği dolar bazında gelirlere ait veriler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1'de 2009 yılı rakamlarına bakıldığında Çin ile daha önceki yıllarda çok az olan uçucu yağ ihracatının 2009 yılında 4 milyon 650 bin dolara çıktığı görülmektedir. Yine tablodan görüleceği üzere yıllar itibarıyla düzenli ihracat yaptığımız ülkeler arasında Almanya'nın geldiği görülmektedir. Bu şekilde uçucu yağ ihracatı yapılan Avrupa ülkeleri, bunları

izole ederek diğer kendi ürünlerinde kullanmakta ve tekrar farklı ürün olarak bize ihraç etmektedir. DiE ve diğer kaynaklı ithalat rakamlarına bakıldığında kozmetik ürünlerin ciddi anlamda ithalati söz konusu olmaktadır. İhracat ile ilgili bir başka nokta ise Avrupa ülkelerinin bizi hammadde pazarı olarak görmesi ve bu yönde taleplerinin olmasıdır. Hâlbuki hammaddeler nitelikli ve kaliteli ürün haline getirilmiş olsalar, ürün bazında ihracat yapmamız halinde ülke geliri açısından çok daha önemli artışlar sağlanacaktır. Türkiye'nin ihracat yaptığı belli başlı ürünlerin yıllara göre dağılımı ise Tablo 2'de gösterilmiştir.

Ekonomik değer açısından yeterlilik

Türkiye'de bu ürünleri işleyecek ve değerlendirecek sanayinin kurulup geliştirilmemesinden, toplanan ürünlere ilişkin uluslararası standartlara uyulmadığından ihracattan elde edilen gelir olması gerekenden çok düşük seviyede kalmıştır. Dolayısı ile ihtiyaç duyulan ürünler bazen yüksek miktarlara ithal edilmek durumunda kalmaktadır.

Neler yapılabilir?

Tıbbi ve aromatik bitki tür çeşitliliği bakımından oldukça zengin olan ülkemizde başta Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer belli başlı ülkelerle kıyaslandığında ekonomik anlamda yeterince faydalanamadığımız gözükmektedir. Bunlardan yeterince faydalanabilmemiz için öncelikle bunları işleyecek endüstriyel şirketlerin sayılarını artırmalıyız. Hammadde saha ve potansiyeli açısından envanterler çıkartılmalı, hem toplanmasında hem de işlenmesinde karşılaşılan sorunlar için acil tedbirler alınmalı, kalifiye eleman sayısı artırılmalı, iç ve dış piyasa koşullarına göre yıllık üretim planları oluşturulmalı ve doğal olarak sayıları az olan türler için kültüre alınmaları ile ilgili çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynaklar

1) Tümen, İ. 11. Geleneksel Tıp Festivali-Merkezefendi Derneği, Bitkilerle Tedavi Sempozyumu, Zeytinburnu-İstanbul, 2010.

2) Bhagirathy, K. A. Valuation of Medicinal Plants: Unresolved Issues and Emerging Questions. South Asian Network for Development and Environmental Economics Newsletter, 2003.

3) Bann, C. Turkey Forest Sector Review-Global Environment Overlays Program, Draft Report, WorldBank, Turkish Agency, Ankara, 1998.

4) Toksoy, D., Gümüş, C. ve Ayyıldız, H. Türkiye'de Orman Kaynaklarının Durumu ve Tıbbi Bitkilerin Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme, Orman ve Ekonomi Dergisi, Yıl 2, Sayı 8, 2003.

5) Kaya, G. Tıbbi Bitki Rezervi Olarak Orman Kaynaklarının Gelecek Değerinin Belirlenmesinde Kullanılan P&P Modelinin İrdelenmesi, ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi, cilt: 8, sayı: 9, sayfa: 23-32, 2006.

6) Konukçu, M. Ormanlar ve Ormancılığımız Faydaları, İstatistik Gerçekler, Yayın No: 2630, DPT, 2001.

7) Kutluk, H. ve Aytuğ, B. Plants of Turkey Grid by Grid. Vol A2. Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir, 2004.

8) Tümen, İ. Bitki Türlerinde Ar-Ge'ler Etkin Durumda Olmalıdır, Ulusal Ekonomi ve Ticaret Gazetesi 20 Mayıs 2006, sayı: 20700, sayfa:1-3, basım yeri: İzmir, 2006.

9) Özgüven M, Sekin S, Gürbüz B, Şekeroğlu N, Ayanoglu F ve Erken S. Tütün, Tıbbi Ve Aromatik Bitkiler Üretimi Ve Ticareti. I. Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası Teknik Kongresi, Ankara, sayfa: 481-501, 2005.

10) Kurt, R. Türkiye Odun Dışı Orman Ürünlerinin Mevcut Durumu ve Dış Ticaret Analizi, Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2011.

11) <http://www.milliyet.com.tr/Yasam/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&Kategori=yasam&ArticleID=1031634&Date=23.12.2008&b=Kozmetik%20devinde%20anne%20kiz%20kavgasi>. (Erişim tarihi: 23.12.2008)

12) Yılmaz, N. Uçucu Yağlar, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, 2010.

13) Bektaşoğlu, S. Uçucu Yağlar, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, 2006.

14) Bektaşoğlu, S. Uçucu Yağlar, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, 2008.